

st. [I.I. Sokolov about Relations Between the Greek and Ukrainian Orthodox Churches in the 17th and 18th centuries], *Istorychni i Politolohichni Doslidzhennia*, 3 (53), pp.122-129 (ukr).

8. Medovkina L.Y. (2013), K.V. Kharlampovych yak istoryk tserkvy [K.V. Kharlampovych as a Church Historian], *Drahomanivski Istorychni Studii*, Dragomanov National Pedagogic University, Kyiv, 1 (5), pp. 529-538 (ukr).

9. Perevezii V. O. (1998), *Prosvitnytska diialnist Ukrainkoi hreko-katolytskoi tserkvy v 20-30-kh rokakh XX st.* [Educational Activities of the Ukrainian Greek Catholic Church in the 1920s and 1930s], Thesis for the degree of candidate of historical sciences in specialty 07.00.01, Dragomanov National Pedagogic University, Kyiv, 235 p. (ukr).

10. Rublova N.S. (1999), *Polityka radianskoi vladu shchodo Rymo-katolytskoi tserkvy v Ukraini u 20-30-kh rokakh XX st.* [The Policy of the Soviet system regarding the Roman Catholic Church in Ukraine in the 1920s and 1930s], Thesis for the degree of candidate of historical sciences in specialty 07.00.01, The Institute of History of Ukraine, the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 234 p. (ukr).

11. Salamakha I.V. (1998), *Hromadsko-politychna ta naukova diialnist V.O. Bidnova (kin. XX st. - 1935)* [The Civil and Scientific Activities of V.O. Bidnov (late 19th century - 1935)], Thesis for the degree of candidate of historical sciences in specialty 07.00.01, Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhia, 225 p. (ukr).

12. Sitarchuk R.A. (2001), *Diialnist protestanskykh konfesii u radianskii Ukraini v konteksti ii derzhavnoi polityky (20-30-ti rr. XX st.)* [Activities of Protestant Confessions in Soviet Ukraine within the Context of its Public Policies (the 1920s and the 1930s)], Thesis for the degree of candidate of historical sciences in specialty 09.00.11, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, 222 p. (ukr).

13. Trembytskyi A. M. (2005), *Naukova i hromadska diialnist Yevfimii Yosypovycha Sitsinskoho (70-ti XIX - 30-ti roky XX st.)* [Scientific and Civil Activities of Yevfimii Yosypovych Sitsynskiy (the 1870s to the 1930s)], Thesis for the degree of candidate of historical sciences in specialty 07.00.01, Kamianets-Podilsk State University, Kamianets-Podilsk, 284 p. (ukr).

14. Ulianovskiy V.I. (1992), V.O. Bidnov, *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal*, 10/11, p. 86, (ukr).

15. Ulianovskiy V.I., Yas O. (2003), Bidnov Vasyl Oleksiiovych [Vasyl Oleksiiovych Bidnov], *Entsyklodepia Istorii Ukrainy*, Vol. 1, Naukova dumka, Kyiv, pp. 269-270 (ukr).

16. Shvydkyi V.P. (2000), *Hromadsko-politychna, kulturno-osvithnia ta naukova diialnist O.H. Lototskoho (1890-i - 1939-i rr.)* [Civil, Educational and Scientific Activities of O.H. Lototskyi (the 1890s - 1939)], Thesis for the degree of candidate of historical sciences in specialty 07.00.01, The Institute of History of Ukraine, the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 248 p. (ukr).

© Медовкіна Ліна

Надійшла до редакції 19.02.2014

УДК 908

МІХЕСВА ОКСАНА,

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри соціології управління
Донецького державного університету управління

"СПЕЦОЇДСТВО" ТА "СПЕЦОМАНІЯ": РАДЯНСЬКА ВЛАДА ТА ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНІ ФАХІВЦІ ДОНБАСУ НА ПОЧАТКУ 1920-х рр.

У статті відображені особливості ставлення радянської влади до фахівців інженерно-технічного напрямку, які працювали на керівних посадах на підприємствах і шахтах Донбасу на початку 1920-х рр. Автор уводить в науковий обіг невідомий раніше секретний документ, який наочно демонструє, що на початку 1920-х років радянська влада у проведенні політики щодо фахівців Донбасу зробила ставку на сегментацію даної групи; тож поступова "радянська інженерно-технічних працівників мала відбутися в результаті внутрішніх протиріч і конкурентної боротьби в їх середовищі. Цей самий документ окреслює і основні напрямки стеження за фахівцями, в результаті чого була створена необхідна інформаційна база для звинувачень в ході "спецоїдівських" процесів кінця 1920-х - 1930-х років.

Ключові слова: інженерно-технічні фахівці; Донбас; нова економічна політика; "спецоїдство"; "спецоманія".

Постановка проблеми. Проблема взаємодії радянської влади та дореволюційних спеціалістів, залучених до роботи в промисловості Донбасу як предмет наукових досліджень розглядається переважно в контексті так званих "спецоїдівських" процесів (у першу чергу "Шахтинсь-

кої справи"), що розпочинаються з кінця 1920-х років. Однак не менш цікавим є попередній період, від моменту встановлення радянської влади в Донбасі й до початку широкого наступу на дореволюційних спеціалістів. Суперечливий характер соціальної позиції інженерно-

технічних фахівців протягом 1920-х рр. певною мірою підготував підґрунтя та забезпечив широку суспільну підтримку ініційованим радянською владою "спеціодським" процесам. Термін "спеціодство" використовувався вже з початку 1920-х рр., щоправда, поруч із іншим - "спецоманією", що в парі передавали неоднозначний характер ставлення до інженерно-технічних фахівців у тогочасному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика "спеціодських" процесів добре представлена в низці праць українських дослідників: В. М. Нікольського [1-2], Г. В. Касьянова [3], С. П. Гнітько (С.П. Ляковської) [4], О. В. Струченкова [5] та інших. В означених публікаціях особливу увагу приділено технічній інтелігенції Донбасу, її якісним та кількісним характеристикам, а також детально висвітлені судові процеси проти науково-технічних фахівців, які обіймали керівні посади на промислових та вугільних підприємствах Донбасу. Однак хронологічно розгляд означених питань ведеться від кінця 1920-х років, натомість початковий етап взаємодії радянського керівництва та "старих" спеціалістів залишається недостатньо дослідженим.

Метою роботи є виявлення основних складових політики радянського керівництва стосовно технічної інтелігенції, залучення до процесів управління промисловими та вугільними підприємствами Донбасу на початку 1920-х років.

Виклад основного матеріалу. Соціальні потрясіння початку ХХ ст. закінчилися для промисловості Донбасу руйнацією, значною деградацією. Політичний проект нової влади, націлений на знищення капіталістів як класу, а разом із ними й капіталістичних відносин, та контроль з боку держави за виробництвом і розподілом не тільки не подолали кризи, а й, навпаки, погіршили стан і без того розхитаної економіки. Свою специфіку означені процеси мали в Донбасі, який розглядався радянською владою як основна паливна база нової держави, від стану та перспектив розвитку якої залежала подальша доля революційних завойовань.

За таких умов з особливою гостротою постало питання залучення до процесів відтворення промисловості Донбасу дореволюційних фахівців, які здебільшого прохолодно зустріли радянські новації, оскільки значною мірою втрачали свій попередній соціальний статус.

За умов встановлення радянської влади перед більшістю непогано забезпечених фахівців постало питання про власне майбутнє. Частина з них обрала еміграцію. Більшість із тих, що залишилися в країні, були змушені адаптуватися до нових умов. Процеси адаптації ускладнювалися тим, що сама ситуація протягом першої половини 1920-х рр. продовжувала залишатися нестабільною, швидкоплинною, що вимагало від людей значних зусиль у сенсі пристосування до мінливої дійсності.

Колишні фахівці Донбасу, задіяні на промисловому виробництві, за радянських умов опинилися в складній соціальній ситуації. З одного боку, їх розглядали як представників забезпечених верств населення, що обслуговували інтереси капіталістів-експлуататорів, тож у цілому - як чужих та ворожих, з іншого - влада розуміла, що для виведення економіки з кризи партійно-командних вказівок буде, вочевидь, недостатньо й фаховий підхід до справи є необхідним.

Урятувати промисловість і загальмувати процес зменшення кількості робітників більшовики спробували воєнно-комуністичними заходами. Однак, опинившись у стані глибокої економічної, політичної та соціальної кризи, з огляду на крах сподівань щодо світової революції партія більшовиків була змушена сконцент-

рувати всі свої зусилля на внутрішніх проблемах і кардинально переглянути своє ставлення до можливого подальшого розвитку процесу соціалістичного будівництва. Одним із найважливіших напрямків нового економічного проекту стали плани щодо розвитку промисловості, які передбачали децентралізацію системи управління економікою (заміна системи главків трестами та синдикатами), перегляд питання власності (передача в оренду дрібних вугільних підприємств, у приватну власність - підприємств торгівлі та обслуговування, тощо), а також модернізацію народного господарства на основі нового на той час джерела енергії - електрики (за планом ГОЕЛРО).

Процес децентралізації системи управління економікою проводився досить специфічно (оскільки створення трестів та синдикатів доручили главкам, які планувалося скасувати), що призвело до збереження адміністративних рис в інституціях, які мали бути орієнтовані на ринкові методи господарювання [6].

Передача підприємств у приватну власність носила доволі обмежений характер, оскільки держава залишала під своїм контролем великі промислові підприємства, передаючи в оренду лише дрібні підприємства, а в приватну власність - невеличкі підприємства із кількістю працюючих в 1-3 особи переважно зі сфери торгівлі чи обслуговування [7]. Завдання цього сектора промислового виробництва полягало в забезпеченні населення всім необхідним, чого так бракувало в роки війн та революцій. У той же час держава зберігала контроль над стратегічними та великими підприємствами, концентруючи в них основну масу робочого класу Донбасу. Так, на 1924 р. 98,9 % робітників та службовців Донбасу працювали на державних підприємствах, а 1,1% - були у віданні кооперативних та приватних підприємств [8]. Таким чином, навіть у роки найширшого розповсюдження приватновласницьких стосунків радянська влада залишала за собою контроль за провідними та стратегічними галузями, забезпечувала концентрацію робочого класу на великих державних підприємствах. Це засвідчує подвійний характер перетворень в умовах нової економічної політики, її половинчастий характер.

Дореволюційні спеціалісти, долучені до процесів реанімації радянської економіки та промисловості в Донбасі і на добровільній основі, і через мобілізації, були поставлені в складні умови. Погане постачання продовольством та технічними матеріалами, безвідповідальне ставлення до роботи в сукупності з партійно-директивними методами відбудови економіки змушували технічний персонал, що погодився співпрацювати з радянською владою, наголошувати на неможливості реалізації поставлених завдань за наявних умов. Так, наприклад, у 1922 р. у вугільній промисловості незбалансованість процесу видобутку вугілля призводила до проблем із його зберіганням, вивезенням, забезпеченням від розкрадань. Накопичення вугілля призводило до його samozапалення, що зводило нанівець усі зусилля з його видобутку [9]. Лякали фахівців і можливі зміни політики в системі управління вугільної промисловості через кадрові зміни (у резолюції II пленуму Луганського повітового комітету КПБУ у лютому 1922 р. зокрема йшлося про звільнення Г. Л. П'ятова та М. І. Калініна з посад ЦПКП та Губернської спілки гірників) [10].

Подвійність радянських настанов стосовно старих спеціалістів робила їхню соціальну позицію непевною. Проблеми в стосунках між інженерно-технічними спеціалістами, що працювали в промисловості Донбасу, та місцевими партійними структурами, задоволення інте-

ресів фахівців на тлі незабезпеченої навіть елементарним армією працівників викликало незадоволення останніх та сприяло пробудженню в них "пролетарського інстинкту", спрямованого проти "нових буржуїв". Останнє проявилось у вигляді вбивств інженерно-технічних спеціалістів Донбасу, які зазвичай отримували широкий розголос і підтримку в робітничому середовищі та супроводжувалися вимогами звільнити убивць.

Розповсюдження такого виду злочинів було безпосередньо пов'язане з тими змінами в суспільних відносинах, які відбувалися у зв'язку з переходом до непу. У спеціальному секретному повідомленні для ЦК КП(б)У був описаний випадок замаху на життя управителя копальнею інженера Алешковича з боку виключеного з партії Нестерова. Сам факт можна було б розглядати як зведення особистих рахунків, якби не реакція інших робітників: "Комосередок копальні (ім. Артема) виніс резолюцію про те, що Нестеров діяв на підставі пролетарського інстинкту, наполягаючи на звільненні його. У складі осередку біля 40 комуністів-робітників". Таким чином, ми бачимо, що вчинок Нестерова не тільки не був засуджений, а, навпаки, ще й підтриманий щонайменше 40 робітниками копальні. Схожий за сценарієм випадок, який відбувся на Ольгівському руднику, але закінчився вбивством управителя копальні техніка Монсорова, ще більше прояснює, що ж саме відбувалося в цей час у Донбасі. Убивцею на цей раз були секретар кустового бюро комосередків та завідувач оргвідділу. При цьому в процесі проведення слідства в коло причетних до цього вбивства втягнулися все нові комуністи. Чим саме були викликані такі дії з боку представників Комуністичної партії, що відбувалося в їхній свідомості в умовах переходу до нової економічної політики, досить чітко пояснив секретар Луганського повітового парткому Магідов, який прокоментував вбивство Монсорова так: "Тут ми маємо справу з глибоким незрозумінням нової економічної політики, спецам дали права - вони пригнічують - треба їх убивати. Одним словом, синдикалістський ухил робітничої опозиції призвів до анархістського терору" [11]. Отже, уже навесні 1921 р. Донбас був визначений як неблагополучний регіон відносно ставлення до спеціалістів із боку виробничих партійних осередків; як свідчать документи, протягом 1921 р. цю проблему в Донбасі вирішено не було. На початку 1922 р. у Донбас була направлена спеціальна комісія в складі Д. З. Мануїльського, В. Я. Чубаря та Г. К. Орджонікідзе, яка констатувала складнощі в продовольчому забезпеченні, катастрофічний стан залізниць, а також рекомендувала припинити притік робітників із Півночі (у Донбасі вже давало про себе знати безробіття) та доручила ВУНК провести розслідування по вбивствах та замаху на інженерів Донбасу [12]. Після цього проблема поступово вирішується, але вороже ставлення робітників до адміністрації підприємств, технічного персоналу залишилося й надалі [13].

Подібні вбивства спеціалістів не були особливістю Донбасу. Це саме спостерігалось й на рудниках Уралу, тож можна вважати подібні дії універсальною реакцією суспільства на суттєву розбіжність між ідеологічними настановами та реальним досвідом життя. Скандальними стали й випадки самогубств спеціалістів, наприклад, предметом обговорення партійних комітетів стало самогубство головного інженера Московського водопроводу В. В. Ольденборгера через неможливі умови роботи, що були наслідком некомпетентності та неприпустимих дій і членів комосередку, й органів влади [14].

За таких умов ЦК РКПб змушений був удатися до роз'яснень (у першу чергу профспілкам) щодо основ-

них настанов влади стосовно спеціалістів: "Якщо всі керівні установи, у тому числі і компартія, і радянська влада, і профспілки, не досягнуть того, щоб як зніщують ока берегти будь-якого фахівця, що працює добросовісно, із знанням своєї справи та з любов'ю, хоч би й чужого комуністичного ідейно, то ні про які серйозні успіхи у справі соціалістичного будівництва не може бути й мови. Ми ще не скоро зможемо досягти, але обов'язково мусимо досягти того, щоб спецам як соціальній верстві, що залишиться собою й надалі до досягнення найвищого ступеня розвитку комуністичного суспільства, жилося краще при соціалізмі, ніж при капіталізмі в сенсі матеріальному, у справі товариської співпраці з робітниками та селянами та й у відношенні ідейному, тобто в сенсі задоволення від власної роботи, усвідомлення її суспільного значення при незалежності від корисних інтересів класу капіталістів. Ніхто не погодиться визнати поставленим хоча б якось терпимо відомство, у якому не провадиться добре поставленої та результативної в практичному розумінні роботи щодо всебічного забезпечення спеців, заохочення кращих із них, захисту та охорони їхніх інтересів тощо" [15].

Однак проти настанов партії працював конкретний досвід на місцях. За конфліктами часто проглядалася специфіка ставлення до призначень на керівні посади, коли на першій план виходила партійна приналежність та лояльність до режиму, які заступали собою професійність. Так, члени Олександро-Грушевського районного комітету КПбУ, характеризуючи призначення та роботу голови Гірничого управління Кузнєцова, зазначали: "Не знаючи всіх тих, хто його оточує у Гірничому управлінні, він тим самим дав укритися в себе багатьом особам, що не мають жодного уявлення про гірничу промисловість та мають до неї таке ж відношення, яке ми маємо до закулісної гри Антанти, але які увійшли завдяки невтручанню місцевих революційних сил під захист Управління. Багато хто з них веде відверту агітацію проти радянської влади. Маючи привілейоване становище, вони цим хизуються, знуцаються з робітників, говорять їм, що ваша радянська влада не про вас, а про нас, у нас гарні квартири, прислуга, коні та прольотки, шкіряні костюми та велика зарплата, а вам нема що взути, нема чим прикрити своє голе тіло, ви голодуєте. Хіба цього ви прагнути і хіба це обіцяли вам більшовики? Так кажуть вони робітникам, а Гірничому управлінню висувують вони категоричні вимоги на все більшій привілеї для себе, стверджуючи, що інакше вони не зможуть продуктивно працювати, тож і не збільшиться видобуток вугілля" [16].

У ситуації, коли влада, з одного боку, була максимально зацікавлена у відтворенні промислового потенціалу Донбасу й мусила покладатися на спеціалістів, а з іншого, вдавалася до публічних декларацій з приводу перемоги над капіталістичним суспільством, у населення виникало відчуття подвійних стандартів: "Найбільш складна ситуація у житті цього району (Олександро-Грушевського - О. М.) почалась із того часу, як у нас з'явилися особливі відділи та уповноважені Подонбасу. З цього моменту нас остаточно ізолювали від робочого класу. Особливий відділ зайнявся арештами робітників та недоторканістю спеців та тих, хто видає себе за них. З нашої точки зору, Особливе відділення нічого, крім розкладання та самопостачання, району не дало. Є ціла низка фактів, що вказують на далеко не революційні дії Особливого відділення. Й ось останній номер цього відділення № 5 як виголошення арештованими цілого зібрання відповідальних працівників-комуністів, праг-

нення арештувати членів Трійки з ліквідації економічної сили буржуазії, що одночасно є членами виконкому та райпарткому, і все це лише за те, що місцева революційна організація наспілилася втрутитися у сферу кам'яновугільної промисловості, намітивши списки тих, хто підлягає експропріації - торговців, торговців та спекулянтів у минулому, а тепер - виголосили себе спеціалістами та примазалися до Вугільної промисловості" [17].

Тональність документів (передусім партійних, оскільки персоналізовані джерела, які б передавали ставлення спеціалістів представлені лише в опосередкованому вигляді - через цитування їхніх позицій у партійних повідомленнях чи в доповідях, підготовлених НК-ДПУ) демонструвала низку протиріч навколо "старих" спеціалістів. По-перше, у них відчувалася сильна потреба, тому й керівництво радянської держави з раціональних міркувань було готове піти на значні поступки у створенні сприятливих умов життя та роботи спеціалістів. По-друге, представники партійних структур на місцях, головним завданням яких було проведення нової ідеологічної лінії, залучення населення на бік радянської влади, погано сприймали можливості та нові позиції кваліфікованих спеціалістів, оскільки останні однією своєю наявністю підірвали концептуальні настанови нового суспільства. І, по-третє, важливою складовою цих протиріч були самі спеціалісти, що аж ніяк не були однорідною масою та по-різному артикулювали власну позицію та використовували ті можливості, що створило для них нове суспільство.

Усвідомлення цієї складної ситуації, що несла в собі фактично взаємовиключні компоненти - долучити до розбудови Донбасу "старих" спеціалістів і показати робітникам революцію в дії - змушувала керівні органи до пошуку вираженої політики стосовно спеціалістів.

У 1923 р. Донецький губернський комітет КПБУ розробив та відправив до ознайомлення обмеженому колу осіб секретний "Політичний лист про зміну питання про спеціалістів (усім окремим та комуністам-господарникам Донбасу)". Цей документ пропонувалося не оприлюднювати, а лише довести до відома слухачів на закритих зібраннях окремим, а також - до окремих секретарів кустових та районних комітетів, окремих комуністів-господарників та професіоналістів. Остання вимога була зумовлена необхідністю не налякати спеціалістів і, у першу чергу, реакційно налаштованих фахівців, щоб не перешкодити їх нормальній роботі задля інтересів радянської влади.

У цьому документі головний акцент було зроблено на необхідності сегментації інтелігенції та виробленні відповідних стратегій залучення до співпраці з радянською владою кожного із сегментів.

На думку авторів цього політичного листа, на той момент у неоднорідному середовищі інтелігенції можна було виокремити три основні типи за настроями: 1) старі верхи; 2) середні шари; 3) молоді шари. Закладений у цій класифікації віковий розподіл поглиблювався в документі наданням характеристики кожній групі, за рахунок чого через вікові ознаки починають проступати додаткові параметри - рівень кваліфікації, ставлення до радянської влади та до інших груп інтелігенції: "До першого типу належить висококваліфікований елемент. Це значні спеці, у старий час вони займали високе положення й у нас на виробництві займають командні посади. Налаштовані категорично проти радянської влади, не вірять у неї. Спеціалістів другого типу, що добровільно та з інтересом працюють у нас, вони

звинувачують у хитаннях та в тому, що ті без бою здають свої позиції, не розуміють, куди йдуть. У Європі, на їхню думку, не таке тепер становище, щоб потрібно було інтелігенції без бою здавати свої права. До молодих спеціалістів третього типу (що енергійно працюють у нас на виробництві) ця верхівка старих спеціалістів ставиться зверхньо. Мовляв, нічого в житті не бачили кращого, за радянський рубль та мандат все зроблять. Злість на молодих в них така сильна, що навіть не розмовляють із ними. До цього типу належать найбільш реакційні шари інтелігенції" [18]. Фактично визнавалося, що ця група фахівців не готова до співпраці з більшовицькою владою, налаштована до останньої вкрай критично та фактично перебуває в стані очікування зовнішньої допомоги та повернення старого ладу.

Не менш цікавою є характеристика другого типу представників технічної інтелігенції. На відміну від першої групи, вони орієнтовані не назовні, а навпаки, - оцінюють внутрішні переваги та можливості нового ладу, хоча й мають значний критичний потенціал щодо його оцінки: "До другого типу належать так звані середні шари спеціалістів. На виробництві вони, як правило, знаходяться на других місцях, але тягнуться до командних посад. Це інтелігенція змінювального толку. Більшовиків не дуже звинувачують у прорахунках та негараздах, уважаючи це продуктом старого режиму. Більшовиків визнають найактивнішими будівниками, тому й вважають законним наше зміцнення. Уважають, що варто допомогти радянській владі, що їм зараз потрібно виконувати роль, яку їм відвела історія. Проти реакційних поглядів верхів першого типу негативно налаштовані, уважаючи це зрадою. Мають сильне національне почуття. Нас уважають збирачами Росії, що відтворюють Російську державність. Допоки Росія існує, кажуть вони, поки панування руської людини видно в усьому, до тих пір будь-хто, хто йде проти Радянської влади - ворог Росії. Тримаються думки, що допоки Радянська влада визнається переважною більшістю населення, потрібно бути, за їх висловом, із народом" [19]. Критичний потенціал цієї групи торкався передусім радянських методів внутрішнього управління. Головною перешкодою на шляху нормального управління економікою в цілому та промисловістю Донбасу зокрема вони бачили у втручання партійних комітетів у роботу, особливо за умов фінансових та господарських проблем. Звідси випливала і їхня вимога щодо певної свободи, обмеження втручання в роботу з боку представників влади та організованого пролетаріату.

Наступною групою, на думку авторів документа, є молоді спеціалісти, які щойно здобули освіту та отримали посади інженерів: "... ці шари відчутно тиснуть на радянську роботу, йдуть на всі керівні посади, намагаються похизуватися власними проектами, вимагають для себе ширших прав. Допоки техніки, кажуть вони, будуть лише виконавчою силою, але не будуть мати прав та відповідальності, вони не зможуть відповідати за виробництво" [20]. Цікавим є їх позиціонування власної групи стосовно інших груп інтелігенції. До старих спеціалістів вищого рівня вони ставилися відверто ворожо, уважали, що більшість із них фінансується з-за кордону (що мало свої підстави, оскільки протягом 1920-х років відбувалися доволі жваві контакти між підприємствами Донбасу та закордонними постачальниками чи партнерами). З боку "молодої" групи також звучали нарікання стосовно кваліфікації старих кадрів, яких звинувачували в тому, що вони просто придбали дипломи чи отримали їх завдяки протекції, а тому не

мають необхідної кваліфікації. До того ж вони "... практично всі є власниками - колишніми акціонерами, тому реакціонери й хочуть повернути Миколу II. У молодих спеців третьої групи сильне прагнення виштовхнути цю реакційну верхівку спеців. До середніх шарів спеців зміновіхівського толку ці молоді специ ставляться по-блажливо. Уважають їх м'якотілими, такими, що коливаються, не мають впевненості, але з ними можна справлятися" [21].

Означений документ цікавий не лише намаганням сегментувати технічну інтелігенцію та знайти певні стратегії щодо максимально ефективного використання кожної з виділених груп, а й пошуком "точок оперття" серед цієї групи, які б у подальшому могли скласти висококваліфіковану в теоретичному та практичному сенсі групу спеціалістів, лояльних до ідеології радянської держави. Очевидним було те, що на момент 1923 р. радянська влада не була готова відмовитися від допомоги старих спеціалістів, попри налаштованість значної кількості останніх реакційно по відношенню до радянської влади. Відтак влада мусила шукати певного балансу між раціональною необхідністю залучення старих фахівців для розбудови економіки та прагненнями побудови нового ладу та нових соціальних відносин. За таких умов влада знайшла спосіб розв'язання проблеми без власного втручання. Ставку було зроблено на внутрішні суперечки в середовищі інтелігенції, певні групи якої за планом повинні були самі заблокувати діяльність "старих", реакційно налаштованих фахівців: "Розбіжностей з інтелігенцією в нас багато, є і вірогідно будуть. Але ми зобов'язані використовувати поворот інтелігенції в бік радянської влади, що спостерігається тепер, особливо після З'їзду наукових працівників, спираючись на ворожнечу груп, що утворилися всередині неї. Ми повинні цей процес поглиблювати, всіляко заманюючи та залучаючи близькі нам шари спеціалістів у профспілки, господарський та радянський апарат, залучаючи їх навіть у сферу партійного впливу. Ми повинні допомогти їм позбавити політичного впливу реакційні шари спеців. Останні повинні лише технічно використовуватися" [22].

Лист застерігав від двох основних крайнощів у ставленні до спеціалістів - "спеціодства" та "спецоманії". Перше потрактовувалося як недооцінка значущості фахівців, недостатнє покращення їхнього матеріального стану, відсутність товариських стосунків із ними та недостатнє включення в спільну роботу. "Спецоманія" розглядалася як переоцінка фахівців, виплата заробітної плати значно більшої, ніж у робітників, утримання на посадах колишніх купців, білогвардійців, офіцерів, що не мають відповідної кваліфікації, натомість користаються пільгами та можливостями, що надають високі посади: "...результат спецоманії - сліпа довіра до фахівця, недбале ставлення до перевірки його роботи. Це призводить до загострення настроїв та незадоволення робітників" [23]. Очевидна наявність цих двох крайніх варіантів примушувала радянську владу поставити на порядок денний питання про необхідність детального вивчення світобачення спеціалістів, яке необхідно було здійснити вкрай обережно, щоб не відштовхнути тих, хто виявляв прихильність до влади та підтримував її. Обережному з'ясуванню підлягали: ставлення спеціалістів до власної роботи; до підприємства, його недоліків та успіхів; до господарської політики радянської влади; до політики керівних господарських органів (Донвугілля, Південь-Сталь, Хімвугілля тощо); до роботи в технічних секціях; до профспілок та участі в них; до радянської та партійної роботи, партосередків та участі

в них; до робочої маси, роботи в її лавах; до повороту в ставленні інтелігенції до радянської влади та до проведення з'їздів наукових діячів; до зовнішньої політики та міжнародних подій.

У підсумку зазначимо, що ставлення до інженерно-технічних фахівців, задіяних у промисловості Донбасу, на початку 1920-х років характеризувалося компромісністю та певною невизначеністю. Необхідність залучення дореволюційних спеціалістів усвідомлювалася у зв'язку з розумінням неможливості відтворити в цент зруйнований Донбас лише командними методами, без оперття на спеціальні знання. Однак поступки фахівцям, створення для них умов життя, наближених до їхнього дореволюційного стану, викликали обурення серед робітників, які не розуміли таких поступок "новим хазяїнам". За таких умов влада зробила ставку на внутрішні протиріччя в середовищі самої інтелігенції, залишивши собі роль відстороненого спостерігача та фіксатора основних параметрів лояльності чи нелояльності фахівців. А започаткування процесу прискіплого стеження за фахівцями, яких у кожній дії перевіряли на лояльність радянській владі, відкривало можливості обґрунтованого обрання та призначення на посади "пореволюційно налаштованих" працівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х - 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження : [монографія] / В. М. Нікольський. - Донецьк : Вид-во ДонУ, 2003. - 624 с.
2. Нікольський В. "Шахтинська справа" / В. Нікольський // Довідник з історії України. - 2-е видання - К., 2001- С. 1074-1075.
3. Касьянов Г. В. "Шахтинська справа" (Про жертви сталінських репресій у Донбасі 1928) / Г. В. Касьянов // Під прапором лєнінізму. - 1989. - № 22. - С. 55-61.
4. Гнітько С. "Кадри вирішують все..." : до 70-річчя судових процесів над технічною інтелігенцією / С. Гнітько // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. - 1998. - № 1,2. - С. 80-96.
5. Струченков О. В. Умови праці інженерно-технічних спеціалістів промисловості Донбасу в добу радянської модернізації (кінець 1920-х - 1930-і роки) / О. В. Струченков // Нові сторінки історії Донбасу. - Кн.13/14. - С. 260-274.
6. Нікольський В. НЕП 1920-х років на Донбасі: досвід для сьогодення / В. Нікольський // Схід. - 1996. - № 5-6. - С. 59.
7. Статистика Донбасса. - 1923. - № 4-5. - С. 35.
8. Статистика труда в Донбассе. Орган Донецкого губернского совета профессиональных союзов. - 1925 (июнь). - № 2. - С. 42.
9. Державний архів Донецької області, ф.П-1, оп.1, спр. 1009, арк. 5-6.
10. Там само, арк. 5.
11. ЦДАГОУ, ф.1, оп. 20, спр. 410, арк. 20.
12. Державний архів Донецької області, ф. П-1, оп.1, спр. 600, арк. 87.
13. Там само, спр.2342, арк. 48-50.
14. Там само, ф. П-1, оп.1, спр. 1009, арк. 15.
15. Там само, арк. 16
16. Там само, ф.П-1, оп.1, спр. 154, арк. 17
17. Там само, арк. 18.
18. Там само, ф. П-1, оп.1, спр. 1090, арк. 20-21.
19. Там само, арк. 21.
20. Там само, арк. 22.
21. Там само.
22. Там само, арк. 22-23.
23. Там само, арк. 23-24.

Михеева Оксана,

доктор исторических наук, доцент, профессор кафедры социологии управления
Донецкого государственного университета управления

"СПЕЦЕЕДСТВО" И "СПЕЦЕМАНИЯ": СОВЕТСКАЯ ВЛАСТЬ И ИНЖЕНЕРНО-ТЕХНИЧЕСКИЕ СПЕЦИАЛИСТЫ В ДОНБАССЕ НАЧАЛА 1920-Х ГГ.

В статье отражены особенности отношения советской власти к специалистам инженерно-технического направления, работавшим на руководящих должностях на предприятиях и шахтах Донбасса в начале 1920-х гг. Автором введен в научный оборот неизвестный ранее секретный документ, наглядно демонстрирующий, что в начале 1920-х годов советская власть в проведении политики по отношению к специалистам в Донбассе сделала ставку на сегментацию данной группы, и постепенная "советизация" инженерно-технических работников должна была произойти в результате внутренних противоречий и конкурентной борьбы в ее среде. Этот же документ очерчивает и основные направления детализированной слежки за специалистами, что в дальнейшем создало необходимую информационную базу для обвинений в ходе "спецеедовских" процессов конца 1920-х - 1930-х годов.

Ключевые слова: инженерно-технические специалисты; Донбасс; новая экономическая политика; "спецеедство"; "спецемания".

Mikheieva Oksana,

Doctor of Historical Science,

Professor of the department Sociology of Management at Donetsk State University of Management

"SPETSEEDSTVO" TA "SPETSOMANIYA": RELATIONSHIP BETWEEN SOVIET POWER AND ENGINEERING SPECIALISTS IN DONBAS IN 1920'S

The article describes the features of the relationship between Soviet power and engineering specialists, who was working in senior positions in factories and mines of the Donbas in the early 1920's. Interaction between professionals and the new government in that time was inconsistent and compromised. On the one hand, technical specialist received significant preferences and opportunities, regardless of their relationship to the Soviet authorities. This decision was based on the rational considerations about the impossibility of restoring the destroyed industry of Donbas only by party instructions, without relying on a professional understanding of the fundamental aspects of the industry. On the other hand, the local party members, their leaders and the working class began pressure on the specialist, because they not understood the rationalist motivation of power and evaluated this policy as a betrayal of conquests of the revolution.

The article presents a previously unknown secret document, which demonstrates that in the early 1920's the Soviet authorities in their policy in the Donbas made a bid for the segmentation of the group of engineering specialists.

"Sovietization" of professionals should be the result of internal contradictions and competition in mid group. In the same document founded the practice of detailed surveillance specialists. Later this information about specialists was used as the base for charges during the "spetseedovskie" processes at the late 1920's -1930's.

Keywords: engineering specialists; Donbas; the New Economic Policy; "spetseedstvo"; "spetsemaniya".

REFERENCES

1. Nikolsky V.N. (2003), Retaliatory activities of the USSR state security services in Ukraine (end 1920-ies - 1950-ies). Historical and statistical study, Donetsk, 624 p. (ukr).
2. Nikolsky V.N. (2001), "Shahtinsky process", *Reference history of Ukraine* Kyiv, pp. 1074-1075 (ukr).
3. Kasyanov G.V. (1989), "Shahtinsky" process (About victims of Stalinist repression in Donbass, 1928), *Under the banner of Leninism (Pid praporom lensnizmu)*, Vol. 22, P. 55-61 (ukr).
4. Gnitko S. (1998), "Cadres decide everything..." the 70th anniversary of the trials of the technical intelligentsia, *From archives of VNK-DPU-NKVD-KGB*, Vol.1-2, P. 80-96 (ukr).
5. Struchenkov O.V. Working conditions of engineering professionals Donbass in time of soviet modernization (end of 1920s - 1930s), *New pages of Donbass history*, Vol. 13-14, P. 260-274 (ukr).
6. Nikolsky V.N. (1996), NEP of 1920s in Donbass: experiens for present day, *Skhid*, Vol. 5-6, P.59 (ukr).
7. Statistic in Donbass (1923), Vol. 4-5, p. 35 (rus).
8. Statistic of labor in Donbass (1925), Vol. 2, p.42. (rus).
9. State Archive of the Donetsk region, ф.П-1, оп.1, снр. 1009, арк. 5-6.
10. Ibid, арк. 5.
11. Central State Archive of the public organization of Ukraine, ф.1, оп. 20, снр. 410, арк. 20.
12. State Archive of the Donetsk region, ф. П-1, оп.1, снр. 600, арк. 87.
13. Ibid, снр.2342, арк. 48-50.
14. Ibid, ф. П-1, оп.1, снр. 1009, арк. 15.
15. Ibid, арк. 16
16. Ibid, ф.П-1, оп.1, снр. 154, арк. 17
17. Ibid, арк. 18.
18. Ibid, ф. П-1, оп.1, снр. 1090, арк. 20-21.
19. Ibid, арк. 21.
20. Ibid, арк. 22.
21. Ibid.
22. Ibid, арк. 22-23.
23. Ibid, арк. 23-24.

© Михеева Оксана

Надійшла до редакції 03.04.2014